

Tarih ve distopya ilişkisi açısından “bellek delikleri”nin işlevi

Arzu İBİŞİ TEMELLİ

Dr. Öğr. Üyesi

İstanbul Üniversitesi

arzuibisi@gmail.com

 0000-0002-2290-3847

Öz: Tarih ve distopya kavramları arasındaki ilişki iki biçimde ele alınabilir. Birincisi distopyaların içerdiği gelecek tasavvurlarını merkeze almak; ikincisi ise distopya kurgularında tarihe yönelik tutumları değerlendirmektir. Bu çalışmada amaçlanan şey, her iki yolu kullanarak, distopya ile tarih ilişkisini bellek kavramı özelinde kurmaktır. Bu kurguya olanak tanıyan pek çok distopik eser vardır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlardan biri George Orwell’in 1984’üdür. Eserdeki “bellek delikleri” kavramı, distopya-tarih ilişkisini, çeşitli karşıtlıklar üzerinden ele almayı sağlamaktadır. Geçmiş, gelecek, totalitarizm, birey ve toplum kavramları söz konusu karşıtlıkların zeminini oluştururlar. Hem bireysel hem de toplumsal açıdan belleğin gücünü engelleme girişimleri olarak bellek delikleri, tarihsel anlatıyı dönüştürerek tarih bilincini zedeler. Yirminci yüzyılın şartları bağlamında değerlendirilen 1984’ün kurgusunda önemli yer tutan bellek deliklerinin, günümüz şartlarında da başka biçimlerde görünür olduğu ve tarih bilincine zarar verdiği açıktır. Bu çalışma ile, Orwell’in hala değerini koruyan bu distopik eserin açtığı tartışma zeminini özelinde, belleğin karşı karşıya olduğu tehlikelere dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bellek Delikleri, Tarih Bilinci, Distopya, Orwell, 1984

The function of “memory holes” in the context of the relationship between history and dystopia

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:

25.06.2025

Kabul Tarihi:

29.11.2025

Yayın Tarihi:

24.12.2025

Abstract: The relationship between the concepts of history and dystopia can be examined in two distinct ways. The first approach centers on the future imaginaries constructed by dystopias, while the second focuses on evaluating dystopian fictions through their treatment of history. The aim of this article is to establish the relationship between dystopia and history within the context of the concept of memory by employing both approaches. A wide range of dystopian literature provides fertile ground for such an inquiry, with George Orwell’s 1984 standing out as a particularly illuminating example. The concept of “memory holes” in the novel enables an exploration the dystopia-history relationship through various contrasts. The concepts of past, future, totalitarianism, individual and society, form the basis of these oppositions. Memory holes which serve as attempts to suppress the power of memory both individually and socially, transform historical narrative and undermine historical consciousness. When considered within the context of twentieth-century conditions, the memory holes that play a central role in the narrative structure of 1984 clearly manifest in different forms in contemporary contexts as well, continuing to pose a threat to historical consciousness. Through this study, it is aimed to draw attention to the dangers faced by memory, specifically within the framework of the discussions opened up by Orwell’s still-relevant dystopian novel.

Keywords: Memory Holes, Historical Consciousness, Dystopia, Orwell, 1984

Extended Summary

Purpose

The purpose of this study is to clarify the concept of “memory holes” as used in George Orwell’s *1984* and to illuminate their function within the relationship between history and dystopia. The study focuses on how, under the totalitarian regime portrayed in *1984*, both life and time are controlled, thereby stripping individuals of their roles as historical subjects. It is also intended to draw attention to how historical reality is fragmented, manipulated and ultimately erased through the mechanism of memory holes.

Method

To examine the relationship between the concepts of history and dystopia, the concept of utopia is first addressed in the study. The concept of dystopia is then articulated in relation to utopia, with particular emphasis on the transition from utopia to dystopia, and the role of history is assessed within this framework. The dystopian construct of *1984* is specifically examined through the lens of the use of memory holes in the transformation of historical reality. Focusing on the ways in which memory holes function to distance human beings from their position as subjects of history, the study proceeds to discuss the domination of life and time, the erosion of collective memory through the regulation of the past, and the eventual eradication of historical truth.

Results and Discussion

George Orwell’s *1984* constitutes a highly productive text for examining the relationship between dystopia and history, particularly in light of the problems it brings to the fore. This productivity becomes especially significant when analyzed within the framework of various debates in the philosophy of history. Orwell’s dystopian construction holds particular importance with respect to the reliability and objectivity of historical knowledge, the question of historical truth, the notion of historical consciousness, and the possibility of envisioning the future. One of the foundational concepts underpinning this fictional world is that of “memory holes,” which are directly connected to these philosophical concerns. In the novel, memory holes function as a systematic mechanism for erasing the past and eliminating both individual and collective records related to it. This not only undermines the credibility of historical knowledge but also weakens individuals’ sense of identity and historical consciousness by keeping them in a state of perpetual uncertainty. Moreover, total control of the past by authoritarian power renders the planning of the future impossible. This situation we see in *1984* stands among the fundamental examples of the instrumentalization of historiography. Totalitarian regimes, in order to sustain their own existence, instrumentalize historical writing by transforming the narrative of history. In such a context, historiography itself becomes a matter of contention.

Conclusion

The foundation of the totalitarian regime depicted in *1984* lies in mechanisms of surveillance and control. Through these mechanisms, an atmosphere of fear is created, preventing individuals from exercising authority over their own lives both temporally and spatially. In a system where freedom has been eradicated, the subjugation of time and life leads to the gradual dissolution of self-consciousness. In this context, memory holes facilitate the erasure of both historical and personal consciousness by annihilating documents that preserve knowledge of the past. As a result, historiography becomes entirely subordinated to political power and assumes a distinctly ideological character. What matters is not the factual truth of the past, but rather the version of history constructed and disseminated by the regime. Within this narrative framework, historical events are not conveyed as they actually occurred; instead, they are reproduced, modified, or erased in accordance with political necessity. Through this strategy, citizens are confined to an eternal present, deprived of access to authentic knowledge of the past and stripped of meaningful expectations for the future. Consequently, mass is created—devoid of historical awareness, incapable of resistance, and aligned with the fundamental requirements of totalitarian rule. The control and, when necessary, the rewriting of historical reality constitute the very core of the dystopian order presented in the novel. This analysis demonstrates that the totalitarian narrative in *1984* should not be interpreted solely from a political perspective. Rather, it must also be understood within the broader framework of issues concerning historical representation and historiography. This framework also reveals how Orwell not only exposes the mechanisms of authoritarianism but also demonstrates the destructive impact these mechanisms have on historical consciousness. The rewriting of history does more than sever individuals from their connection to the past; it dismantles the very foundations upon which identity is constructed. Memory holes, therefore, function not merely as technical instruments of censorship but as technologies of power that reshape the individual's sense of self. When viewed through this lens, the dystopia in *1984* serves as a cautionary model for understanding how authoritarian tendencies can be legitimized within modern societies. The control of reality ultimately becomes the control of thought; and the control of thought signals the collapse of collective imagination. At this point, Orwell's narrative powerfully reminds us that history is not simply a record of the past but also the foundational ground upon which collective visions of the future are built.

Giriş

Tarih ve distopya arasındaki ilişkiyi göstermek açısından başvurulması gereken kavramlar düşünüldüğünde, zihinde canlanan ilk kavram ütopya olmaktadır. Bunun nedenlerinden ilki, distopyanın ütopya üzerinden tanımlanmasıdır. İkinci neden ise “geçmiş anlamında tarih”in ütopya yazınındaki

rolüdür. Bu nedenle ütopya kavramı, bu çalışmada başlangıç noktasına yerleştirilecektir. Burada ütopya kavramının çok bilinen tanımı üzerinde durmadan¹, içerdiği çeşitlilikten hareket etmek, öncelikle ütopyadan distopyaya geçişi kurabilmek ve sonrasında da bu geçişte tarihin rolünü tartışabilmek açısından yerinde olacaktır.

Ütopya kavramında sürekli olarak kendini sezdirenen bir diyalektik ve çeşitlilik vardır. Bunun sebebi olarak, kavramsal dayanağın tek bir noktada toplanmaması gösterilebilir. Kumar'ın dikkat çektiği gibi, altın çağ, arcadia, cennet söylencesi, binyıl inancı, ideal kent tasarımı gibi pek çok unsur, ütopya fikrinin gelişiminde etki etmiş, başka bir deyişle ütopyayı öncelemiştir (Kumar, 2005: 13-32). Ancak ütopya bu unsurların her birinden farklı bir biçimlenme göstermiştir. More'un, oluşturduğu anlatıyı tanımlama denemesi, bu anlatının geri planındaki benzer tasarımları sorgulamayı gerektirmiştir. Özellikle Platon'un sunduğu örnek bu bağlamda öne çıkarılmıştır. Ütopya adasına benzer bir tasarımın bulunduğu yer, alternatif düzeni politik ve felsefi düzlemde tartışan Platon'un *Devlet*'idir. Vieira'nın da belirttiği gibi, "her iki yazarın ortak noktası, başka seçenekleri tartışmak amacıyla kurmacaya başvurmuş olmalarıdır" (Vieira, 2017: 6). Fakat More'un en büyük farkı, insanın yaşama dünyasına dair başka seçenekleri, alternatif olanı ve ideali tasarlayan ve bunu şimdiki zamanı merkeze alarak yapan kurmaca metinlere işaret etmek adına "ütopya" kavramının kullanılmasını sağlamak olmuştur.² Ütopya fikrinin gelişimi açısından tarihsel değeri olan bu durum, aynı zamanda kavramın anlam içeriğinin derinleşmesine de yardım eder. Bu derinleşme, tanımı bakımından kendi içerisinde hem iyi bir yere hem de hiçbir yere işaret eden ütopyanın, taşıdığı karmaşıklık ve karşıtlıklardan oluşan yapı nedeniyle tartışmalar doğurmasına sebep olmuştur. Bu tartışmaların kaynaklarını kavramak için şu sözler değerlidir:

Terim karmaşık bir düşünce deneyinin; gelecekteki bir toplumu, mükemmel bir toplumu –Yunanca sözcükteki cinası gözeterek (yok yer, iyi yer: düşsel

¹ Bu çok bilinen tanım Dürüşken'in *Ütopya*'ya yazdığı sunuşta (Dürüşken, 2014:7) ve Kumar'ın *Ütopyacılık* adlı eserinde detaylı açıklamalarla yer alır (Kumar, 2005:9). Özellikle kavramın ortaya çıkışındaki neolojizme dikkat çeken ve More'un kavramı kullanım biçiminin yarattığı anlamsal çeşitliliği vurgulayan satırlar ise ayrıca kıymetlidir (Vieira, 2017: 3-6).

² Vieira bu noktada ütopyanın prefigürasyonları gibi görülebilecek olan Platon'un *Devlet*'i ile Aziz Augustinus'un *De civitate Dei*'sine işaret ederek, More'un *Utopia*'sından farklarına dikkat çeker. Ona göre, "Platon bir şehirdeki en iyi örgütlenmeye dair bir spekülasyonun ötesine geçmez, Aziz Augustinus ise idealini ahirete yöneltir (dolayısıyla bir ütopya değil *alotopya* yaratmış olur)" (Vieira, 2017: 7). Yazar bu konuda haksız değildir; nitekim ütopya tasarımlarında önemli olan, tasavvur edilebilecek, olanaklı biçimde düşünülebilecek bir zamansal periyotta konumlanmaktır; başka deyişle ideal düzen gelecekte bekleniyor olsa dahi bu dünyanın zamansal boyutları içerisinde aktüele dönme yönünde tasarlanmıştır. More'un *Utopia*'sı da hem ilk kitaptaki tartışmalarda eleştirel biçimde mevcut düzene işaret eder, hem de adanın özelliklerinden söz edilen satırlarda görülmüş olan aktarılır ve böylece kitap şimdiki zamanı merkezileştirir. Bu yönleriyle de Platon ve Augustinus örneklerinden farklılaşır. Söz konusu örnekler hakkında Bloch'un tespitleri de önemlidir. Platon'un *Devlet*'indeki en tartışmalı hususlardan biri olarak beliren "herşeyin ortaklığı" hakkının, ayrıcalıklı zümrelere verildiği ve bu nedenle demokratik bir talepten ziyade bir rahip imtiyazı olduğunu belirten Bloch, bu yönleriyle *Devlet*'i masalsi olmayan, gerici bir ütopya olarak nitelendirir. Augustinus'un *Tanrı Devlet*'nin de dünyevi bir devlet olmadığını, yalnızca seçilmişleri kapsamak bakımından bir tür Nuh'un gemisi olduğunu ifade eder (Bloch, 2020/I: 575). Bloch, *Utopia*'yı bir sosyal özgürlük ütopyası olarak nitelendirdiği satırlarında da More'un Platon'un ideal devletini takip etmediğini, orada azınlığın imtiyazı olarak beliren durumu, kendi eserinde herkes için bir talebe dönüştürdüğünü yazar (Bloch, 2020/I: 621).

ama olumlu)- tasarlamayı ödev edinmiş entelektüellerin oynayacağı bir salon oyununun tuzaklarını içinde barındırır. (Gordin, Tilley ve Prakash, 2017: 7).

Bu ifadeler, ütopyaya geniş çaplı bir bakışla yönelmek gerektiğini gösterir. Bu bakış, ütopyaları idealite üzerine düşündüren kurgular şeklinde değerlendirirken, aynı zamanda kurguların içerdiği tehlikeli yönleri de görmeyi gerektirir. Ütopya kurgularındaki tarihsel, ideolojik ve politik etkiler, bizi bu tehlikeli yönleri gözeterek terime dair eleştirel bir bakış geliştirmeye mecbur bırakır. O nedenle ütopya teriminin tartışılması esnasında, geleceğin ideal toplumuna işaret eden kurguların dikkatle tahlil edilmesi gerekir. Burada geçen “oyunun tuzakları” ifadesi, ütopyacı entelektüellerin zaman zaman aşırılaştırma eğilime kapıldıklarını anımsatır. Bu nedenle ütopya terimini, içerdiği çelişkiler ve karşıtlıklarla birlikte, dönemsal yansımaları ve düşünürlerin eğilimlerini de göz önüne alarak değerlendirmek gerekir. Ütopyanın bu karmaşık yapısının temellerinde, şüphesiz Kumar’ın bahsettiği önceleyici unsurların etkileri de yer almaktadır. Bu etkiler aracılığıyla ütopyalara farklı biçimlerin yansımaları olarak bakılabilir.

İster “ideal ulus toplulukları” ile yakından ilgilenen entelektüel tarihin bir dalı, ister bir edebi tür, isterse bu hayatta veya başka bir yerde daha iyi bir varoluş umudunun özellikle “topluluk” arayışı biçiminde zuhur eden psikolojik arzusunun ya da dini bilincinin tarihi olarak görelim, ütopya edebiyatı küçük evrendeki tarihi gelişmelerin ilerlemeci veya gerileyici yönleri hakkındaki tartışmaları yansıtmaktadır. (Claeys, 2017: xiii-xiv).

Bu alıntıdan hareketle, ütopyaya yüklenen anlamların hem tarihsel bir içerik³, hem ontolojik bir zemin hem bir umut ilkesi⁴ ve hem de psikolojik ihtiyaçların bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu çeşitlilik, distopya kavramında da benzer biçimde kendisini gösterir. Bunun ilk nedeni, yukarıda da belirtildiği gibi, kavramın bir karşıtlık ilişkisi aracılığıyla ütopya üzerinden açıklanmasıdır. Kumar’ın şu ifadeleri bu ilişkiyi yansıtır: “Dinsel olan ile seküler olan gibi, ütopya ve karşıütopya⁵ da karşılıklı bağımlı olsalar da birbirlerinin antitezidirler. Anlamlarını ve önemlerini karşılıklı farklarından alan “zıt kavramlar”dır” (Kumar, 2006: 172). Ütopya ve distopya arasındaki ilişkinin tarihsel konumuna yöneldiğimizde de ütopya yazınının distopyayı öncelediği gerçeğiyle karşılaşırız. Yine Kumar’ın açıklamalarına başvurduğumuzda, karşıütopyanın ortaya çıkışının, alana ismini veren More’un *Ütopya*’sından sonraki

³ Bu tarihsel içerik çift yönlü olarak şöyle açıklanabilir: Birinci yön olarak ütopyaların dayanakları bakımından geçmişte kalmış bir mükemmel düzen ve bundan kopuşun yol açtığı sorunlar ilgisini “şimdi” üzerinde toplamamıza neden olur ve şimdinin tarihi üzerine düşünmeye zorlar. İkinci yön ise, ütopyaların işaret ettiği gelecek tasavvurlarının geri planında şimdinin sorunlarının yer almasıdır. Bu durum, söz konusu sorunlar uyarınca şimdinin tarihini yazmak adına önem taşır. Yani, alternatif düzen önerileri esasen şimdiki düzenin sorunları bağlamında geliştirilmiştir. Bu bakımdan her ütopya tasavvur, bir bakıma şimdiki bulunuşun anlaşılabilir açıklanmasına hizmet eder. (Gordin vd., 2017: 7-8).

⁴ Ütopya ve umut kavramlarının yanyana gelmesiyle, Ernst Bloch’u anmak şart olur. Bloch, düş, irade, hayalgücü, tasavvur, arzu gibi kavramlarla ilişki içindeki umut kavramını ütopya fikrine yedirir. Ona göre, “düşteki ileriye dönük beklenti duygusu” olarak umut, bilinç dahilinde ütopya işlev şeklinde ortaya çıkar. (Bloch, 2020/1: 183).

⁵ Kumar burada, karşıütopya kavramını distopyayı kapsayacak şekilde kullanır (Kumar, 2006: 172).

döneme konumlanabildiğini görürüz. Yalnız burada, yine Kumar'dan hareketle, ütopya yazınına önceleyen birtakım unsurlar olduğu gibi, karşıütopyaların da insanlığa umut aşıl原因 bazı iddiaların şüpheyile karşılanıp eleştirilmesi yoluyla öncelendiğini belirtmeliyiz (Kumar, 2006: 172-173). Bu durum, bu iki tür için bir ortaklık zemini sağlamakta; fakat çatışmayı sonlandırmamaktadır. Kumar, bu çatışmayı, Augustinyen-Pelagian gelenekler arasındaki zıtlaşmayla ilintili olarak şöyle örneklendirmiştir:

Ütopyaacı, Bellamy ve Wells gibi, bir Pelagian'dır. İlk günahı reddeder ve insanların doğru çevreyi yaratarak kendilerini kusursuzlaştırabileceklerine inanır. Karşıütopyacı, Huxley ve Orwell'in eğilimleri gibi, Augustinyendir. Koşullar ne kadar elverişli olursa olsun, sürekli kibir, açgözlülük ve hırs günahlarına teslim olan zayıf insani yaratıklar görür (Kumar, 2006: 173).

Her ne kadar Kumar burada karşıtlığı vurgulamak adına söz konusu örnekleri kullanmış olsa da bu örneklerdeki ortak hareket noktası insana bakıştır. İnsan için ideal olan bir düzenin tasarlanabilmesi, insanın iyiye ve kötüye yönelik doğal eğilimlerini göz önünde tutmayı gerektirir. İşte ütopya ve distopya olarak beliren her iki kutup da aslında bu eğilimlere odaklanmıştır; ancak biri iyimser diğeri kötümser sonuçlara ulaşmıştır. Böylece, her iki türün birleştiği bir başka nokta olarak, insana bakış ve alternatif düzenin olanağı sorunu açığa çıkmış olmaktadır. Ütopya ile distopya örneklerindeki ortak motivasyonu bulabileceğimiz yer zaten alternatif düzen tasarımlarıdır. Hem ütopyada hem de distopyada, mevcudun alternatifi önümüze serilir ve "ideal olan" üzerine tartışmanın olanakları insanın eğilimleri de gözetilerek gün yüzüne çıkarılır. Bu olanaklar da çoğunlukla şimdiki düzene ve gelecekteki olasılıklara yönelik bir anlatı aracılığıyla ortaya çıktığından, ütopyalar gibi distopyalar da tarih sorunuyla ilgilenen kişilerin radarına sıklıkla takılır.⁶ Edebi örneklerde karşımıza çıkan gelecek tasavvurları, ütopyalarda ideal ve olumlu tasarımlar, distopyalarda ise ideal dışı, tehlikeli, iç bunaltıcı, olumsuz tablolar yoluyla verilen bir uyarı niteliğindedirler ve bu durum özellikle tarih felsefesi açısından önem taşır. Zira tarih felsefesi de gelecek sorununa, "neyin olanaklı ve neyin mümkün olduğu" sorusu uyarınca yaklaşır; ancak bununla da kalmaz, aynı zamanda tarihsel anlatının özelliklerine ve tarihçilerin anlatıları ile edebi kurmaca arasındaki ilişkinin boyutlarına da odaklanır. İşte bu odaklar açısından bakıldığında, ütopyalar ve distopyalar tarih felsefesinin problem alanı için verimli topraklarda yeşerirler. Bu verimli topraklardan gelen ürünler arasında beliren 1984 de, distopya ve tarih ilişkisini

⁶ Burada özellikle dönemsel olarak baskın görünen ütopyacı ülkelerin belirleyiciliği dikkat çekicidir. Jameson'ın, kendi eserine yöneltilen eleştirilerden söz ederken dile getirdiği örnekler, -yazarın sunduğu bağlamdan bağımsız olarak düşünüldüğünde-, tarihsellik ve ütopya ilişkisini, özellikle "şimdi" üzerinden kurabilmeye destek olurlar. Bu açıdan Jameson'ın şu ifadelerine dikkat çekmek yerindedir: "1960'ların ve 70'lerin büyük ütopyaları, bu tarz ülkeleri ırk ve toplumsal cinsiyet açısından sahneleme eğilimindeydi; burada Marge Piercy'nin *Woman on the Edge of Time* (1976) [Zamanın Kıyısındaki Kadın] romanındaki unutulmaz emziren erkek imgesi ve İlk Amerikan köyleri ülküsü (Ursula K. Le Guin) aklımıza geliyor. Daha sonralarıysa, farklı bir tarihsel alanda, Fransa'da, sosyalistlerin 1981'deki seçim zaferi sırasında, Jacques Attali'nin çizdiği, mekânı tamir edecek, tekrar inşa edecek ve dönüştürecek malzemeleri mahalledeki herkesin bulabileceği serbest toplu alet edavat dükkanları imgesinin yanı sıra, Rousseau'da olduğu gibi, kolektif projeyi yeniden doğrulayan dönemsel festivaller. Bizim zamanımızdaysa, anarşizmin tekrar canlanmasıyla beraber, işçilerin özyönetiminin çeşitli canlı temsiller, bu endişelere yönelik sınıf anlayışını da yeniden canlandırmaktadır; [...]" (Jameson, 2017: 28-29).

özellikle tarihsel hakikat⁷ sorunu bağlamında ele alıp tartışmanın zeminini sunar. Bellek delikleri aracılığıyla tarihsel bilginin tahrif edilmesi ve hatta yok sayılması, totaliter rejimlerde iktidarın tarih üzerindeki elini baskın bir biçimde gösterirken, tarihyazımının araçsallaştırılmasının sağlam bir örneğini verir.

1984'ün distopya-tarih ilişkisi açısından verdiği malzemede en önemli kavram olarak beliren bellek delikleri (memory holes) bizi, toplumsal belleğin biçimlenmesinde tarihsel bilginin önemini yeniden düşünmeye davet eder. Romanda sunulan tabloda, bir manipülasyon aracı olarak iş yapan bellek delikleri, iktidarın amaçları uğruna tarihsel gerçekliğin⁸ nasıl eğilip bükülmeye çalışıldığını gösterir. Bu durum, kaçınılmaz biçimde toplumsal belleği zedeleyerek, hatırlamanın güvenilirliğini sarsar. Geçmişin verilerinin gerektiğinde yok edilmesi ve politik düzlemde işlerin gidişatına uygun biçimde geçmişin yeniden yazılması, bireylerin elindeki en önemli güçlerden biri olan belleği yıkmak suretiyle, adeta insanı tarihin öznesi olmaktan uzaklaştırır. Böylece Orwell'ın anlatısı, distopik toplum düzeninin kurulup sürdürülmesinde, bireylerin geçmişle olan bağlarını koparmanın önemini gösterir. Bu da tarihsel hakikatin kaygan bir zemin üzerine aktarılıp sürekli olarak yeniden inşa edilmesi yoluyla, totalitarizmin bireyleri tutsak edişinin bir resmini verir. Etkili bir distopya olarak 1984, hem gelecek tasavvurlarına dair karanlık bir tablo çizerek, hem de iktidarın tarihe yönelik tutumunun belirgin etkisine dikkat çekerek, distopya-tarih ilişkisi üzerine derinlemesine düşündürür.

⁷ Bu adlandırma tartışmalı görünebilir; nitekim felsefi anlamda hakikat kavramının, tarihin değişkenliği ile uyuşmayan bir yönü vardır. Öte yandan tarihsel hakikate ulaşma gibi bir gayeyi tarihçilere yüklemek de onların yükünü ağırlaştırmak gibi görülebilir. Ancak burada kastedilen şey, 1984'teki bellek deliklerinin, olmuş bitmiş yani değişip dönüşmüş olanın yeniden biçimlendirilerek gerçekte hiç olmadığı şekle büründürülmesi yoluyla hakikatin tahrif edilmesidir. "Tarihsel hakikat" ile söylenmek istenen şey, tarihçilik aracılığıyla, gerçekte ne olduğunu olabildiğince gösterme çabası sonucunda elde edilecek gerçekliklerdir. Tarihsel olay ve olguların olup bitme şekillerinin mümkün olduğunca sağlam bir biçimde aydınlatılması hedefi, tarihsel gerçekliğin açığa çıkarılması çabası ile mümkündür. Bunun bir çaba şeklinde nitelendirilmesinin sebebi, tarihçinin ele aldığı değişkenlikler alanında olup bitmiş olanı çoğu zaman tam da olduğu haliyle dışa yansıtmasındaki zorluktur. Ferdan Erkut'un da belirttiği gibi, tarihçi de yöneldiği alana kendi dikkatini çeken yönler uyarınca eğilmektedir ve bu da hakikatin algı ile bağına işaret eden bir durumdur; yani tarihçinin gözünden kaçan, dikkatini çekmeyen pek çok boyut da bulunmaktadır. Erkut'un şu örneği konuyu açıklamaya yardımcı olacaktır: "Antik Romalıların ilgi ve dikkat alanına girmedi diye "hava boşluğu" hakikat olmaktan çıkmamıştı; sadece o dönemde kavram hiçbir işe yaramıyordu" (Erkut, 2022: 21). İşte bu çalışmada ele alınan distopik kurguda bellek deliklerinin rolü tam da bu örnekteki benzer şekilde işlemektedir: hakikat ile algı arasındaki bağı zedeleyerek, algıyı belli bir yöne çekmek ve gerektiğinde bu yönü de değiştirmek. Nitekim bu kurguda hedeflenen şey, iktidar eliyle yeni bir tarihsel gerçekliğin üretilmesi ve kitlenin buna inandırılmasıdır.

⁸ Tarihsel gerçeklik kavramı burada "geçmişte olup bitmiş eylem ve olayların gerçekte olduğu hal" anlamında kullanılmaktadır. 1984'te bu gerçekliğin bellek delikleri yoluyla bozulmaya çalışılması öncelikle, olmuş olanların nasılsa öyle anımsanmasının önüne geçilmesiyle mümkün kılınmaktadır. Bunun başarılması için bir pekiştirici olarak kullanılan şey ise yeni bir tarih anlatısının üretilmesidir. Bu bakımdan "tarihsel gerçeklik" kavramının bu çalışmadaki kullanımında tarih anlatısının yansıttığı bir tarihsel gerçeklik anlayışı ikinci planda kalmaktadır. Çünkü eserdeki kurguda, anlatı yoluyla, olup bitmiş olanların anlam çerçevesi bozularak tarihsel gerçekliğin yeniden üretimi sağlanmaya çalışılmaktadır ki bu durum gerçekliğin dönüştürülmesi için atılan sonraki adımlar arasındadır.

1984'te Yaşamın ve Zamanın Tahakküm Altına Alınması

İnsan yaşamı üzerine düşünmek, iki temel dayanak noktasından hareket etmeyi gerektirir: birey-toplum ilişkisi ve yaşamın tarihselliği. Yaşamın başlangıç anından itibaren bu iki husus kendini bireye dayatır. Doğumla birlikte her birey, belli bir toplumsal ağ ile çevrelenir ve yaşamı, geçmiş-şimdi ve gelecek ekseninde kurularak ilerlemeye başlar. Tarihselliğin ve toplumsallığın birey üzerindeki etkileri hem olumlu hem de olumsuz yönler içerebilir. Etrafını çevreleyen ağ, birey için vazgeçilmez de görünebilir, içinden çıkıp kurtulmak istediği bir yapı olarak da belirebilir. Benzer şekilde, şimdiki yaşamı kurup sürdürme çabası içerisindeki birey, geçmişin verilerine ihtiyaç duyarken ve o verileri kullanarak geleceğini güvence altına almaya çabalarırken, zaman zaman kendisini tutsak hissedebilir. Bu iki dayanak noktasında beliren çatışmalı ilişki, ütopyalar ve distopyalara fazlasıyla malzeme sağlar. İşte Orwell da 1984'ün kurgusunda bu malzemeleri sıkça kullanmıştır. Bu da romanı salt politik bir düzlemden okumanın ötesine geçirebilecek bir yapı sunmaktadır.

Orwell'in romanda okurlara sunduğu eleştirel yönlerde, politik düzlem ile tarihsel düzlem birleşir. Bu durum, 1984'ü tarih felsefesi uyarınca değerlendirilebilecek bir kurgu haline getirir. Söz konusu değerlendirme için bir başlangıç noktası olarak, yaşamın ve zamanın iktidar tarafından tahakküm altına alınması konusu belirlenebilir. Nitekim bu konu, tarih bilgisinin işlevini yitirmesi, tarihsel verinin ideolojik açıdan keyfi biçimde kullanımı ve tarihsel hakikatin manipüle edilmesi adına önemli ölçüde kaynak sunar. Romanın kurgusunda, tarihe dair bu üç hususun yönetilmesinde kullanılan temel araç ise ciddiyetle uygulanan denetim ve gözetim mekanizmasıdır.

Totaliter rejimlerin ortak özelliklerinden biri olarak beliren gözetim ve denetim, 1984'te başarılı bir şekilde ele alınmıştır. Yaşamın tahakküm altına alınması konusunda belirginleşen motto, "büyük biraderin gözü üzerinde" ifadesinde saklıdır. İfadenin bireyler tarafından kabul görerek yaşama içsel kılınması beklenmektedir. Bu beklenti nedeniyle yaşama mekanları görsel ve işitsel uyarılar ile donatılmıştır. Büyük biraderin gözlerinin gücünü yansıtan posterler her yerdedir (Orwell, 2015: 13). Bireylerin tele-ekranlar aracılığıyla sürekli olarak gözetlenmesi, bireyselliğin tehlike olarak görülmesinin bir sonucudur ve kısıtlamalar da bu gözetlemeler aracılığıyla gerçekleşir. Feder'in de belirttiği gibi, Okyanusya'nın hiyerarşik düzeninde en üstten en alta kadar hiçbir düzeyde bireyselliğe yer yoktur (Feder, 1983: 395). Parti devletinin uygulamalarından en önemlisi her bir bireye izlendiğini hissettirmektir. Bu his, hep tehlikede olma hissini beraberinde getirir ve korkuyu besler. Yeni düzende kötücül duyguların baskınlığı şu şekilde dile gelmiştir: "Artık korku, nefret ve acı vardı, soylu duygulara, derin ve karmaşık acılara rastlanmıyordu." (Orwell, 2015: 42). Bu duyguları besleyen önemli araçlardan biri de yaratılmış düşmandır. Baş hain olarak nitelendirilerek nefretin odağı haline getirilen Goldstein, eski düzenin koruyucusu olarak beliren bir karakterdir. Kurguda, ifade özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, düşünce özgürlüğünün savunucusu olarak sıfatlandırılan bu karakter, bir nefret nesnesine dönüştürülmüştür (Orwell, 2015: 24). İktidar böylelikle, kendisine yöneltilebilecek bir nefretin ve bu nefretten ileri gelecek bir isyanın önüne geçmeye çalışmış, bunların yönünü bir düşmana doğrultarak kendi

gücünü koruma altına almıştır. Sorgulamayı engelleyen korku ve nefret sayesinde belleklerin berrak kalması da önlenmiş olur. Böyle bir tablo şüphesiz, bireylerin sindirilmesini ve itaatkâr olmasını sağlar.

Yaşamı denetimde tutulan itaatkâr yurttaşlar oluşturma⁹ konusunda kullanılan önemli araçlardan biri de polis gücüdür. Polis devriyelerinin evleri gözetlemesi ve düşünce polisinin her an herkese bağlanabilir, herkesi izleyebilir durumda olması (Orwell, 2015: 14) yaşamın her yönden kuşatılmasının önemli örnekleridir. Bu kuşatılma, yurttaşların bedenlen ve zihnen kısıtlanmış, bireysel özgürlükleri yok edilmiş durumda kalmalarına ve bunu sürdürmelerine yol açar. Winston Smith¹⁰ durumu şu şekilde ifade eder:

Çıkardığımız her sesin duyulduğunu, karanlıkta olmadığımız sürece her hareketinizin gözetlendiğini varsayarak yaşamak zorundaydınız; zorunda olmak ne söz, artık içgüdüye dönüşmüş bir alışkanlıkla öyle yaşıyordunuz (Orwell, 2015: 15).

Yaşamın denetim altında tutulması için oluşturulan genel gözetime dayalı bu düzen, panoptik bir yapı gibi çalışır. Gözün iktidarı, eserin tüm kurgusunda baskın olan ana öğedir. 1984'te büyük biraderin otoritesi belli araçlar ile kendini sürekli olarak bireye dayatır. Böylelikle birey, kendi yaşamı içerisinde düşünce üretmekten bile çekinen, kendine sansür uygulaması beklenen, belirlenmiş yaşam rutinleri çizelgesi uyarınca eylemlerini gerçekleştiren pasif bir durumda bırakılır. Böylece sürekli gözetim, belli kişileri belli mekanlarda gözetleme durumunu aşar, tarihin özneleri yerini iktidarın biçimlendirdiği öznelere bırakır. Foucault'nun söz ettiği gibi, modern toplumları etkileyen dönüşümde, gözetime dayalı iktidar kendini açarken, Bentham'ın panoptikonunu bir yönetim biçimi olarak meşrulaştırmış olur. Panoptikonun topluma yayılması ve bir biçimde bu yayılımın normal kılınması söz konusudur (Foucault, 2020: 131). Benzer şekilde Orwell'in distopyasında da bir yayılım vardır. Gerçek Bakanlığı, Sevgi Bakanlığı, Barış Bakanlığı ve Varlık Bakanlığı gibi kurumsal yapılar aracılığıyla denetim bölümlenmiş görünse de yurttaşların tümüne kendilerinin tüm eylemlerinin parti tarafından gözetlendiği hissettirilir. Bu his aracılığıyla bireyler, her an cezalandırılma korkusuyla yaşayarak, kendi zihinlerini de iktidara teslim ederler; kendi içsel denetim mekanizmalarını geliştirmeye çalışırlar, bu konuda zayıf olanlar ise birileri tarafından denetleyicilere bildirilmeye açık hale gelirler. Bu da

⁹ İstenilen türde yurttaşlık için özellikle çocukların parti düzeni açısından yönlendirilmesi, onların zihinlerinin bu yönde denetlenmesi dikkate değerdir. Bu durum, Smith tarafından şöyle ifade edilmektedir: "Son zamanlarda neredeyse tüm çocuklar korkunçlaşmıştı. En kötüsü de casuslar gibi örgütler aracılığıyla sistemli bir biçimde, başınabuyruk küçük vahşilere dönüştürülmüş olmalarına karşın, Parti disiplinine en ufak bir başkaldırma eğilimi göstermemeleriydi. Tam tersine Parti'ye ve Parti'yle bağlantılı her şeye tapıyorlardı" (Orwell, 2015: 36).

¹⁰ Burada özgürlük üzerine bir eleştiriye de yer vermek gerekir. Winston'ın ilgi çekici tasvirlerle sunduğu özgürlük dışı yaşama karşı bir isyanı söz konusudur; fakat bu isyan oldukça bireyci ve bencil olmakla da itham edilir. Paul Resch, ana karakterin bireysel bir özgürlük arayışında olduğunu belirtir. Ona göre, kişisel bir eğilimle Winston, insan özgürlüğü için ahlaki bir mücadele vermemiştir; baskıcı tahakkümden kaçıp kurtulmayı arzu etmiştir ama bu arzu, alt tabakadaki proleter yığınların arasına karışmama isteği ile bir aradadır (Resch, 1997: 172). Buna karşın, Winston Smith'in arayışına bu kadar katı biçimde yaklaşmayan bir bakış açısı da söz konusudur. Örneğin Feder, Orwell'in ana kahramanının, hakikatin ve akıl sağlığının peşinde olduğunu yazar. Ona göre Winston Smith, benliğin yok edilmesine yönelik bastırma politikası ve işkence teknolojileri karşısında bile bir direnç gösterir ve kendi taleplerini ortaya koyan biyolojik ve psikolojik bireyselliğin direncini temsil eder (Feder, 1983: 398).

ortaklıkları zedeler, kişiler arasındaki sağlıklı iletişimi ve güven bağına yıkararak, yaşamın başkası tarafından kontrol altında tutulmasını sağlar. Böylece bireysel yaşamların renkleri söner, büyük biraderin ürkütücü bakışları bireylerin içine işler, Parti'nin tahakküm gücü artar. Varlığından dahi emin olunamayan büyük biraderin gözlerinde saklı olan iktidar gücü, kullandığı araçlar yoluyla kendini her daim dışa açar ve tahakküm mutlak hale gelir. Bu durum hem yaşamın hem zamanın kullanımının kontrol altına alınmasının temel yolunun, zihinleri bulandırmak ve belirsizlik yaratmak olduğunu gösterir.

Zihinlerin bulandırılması ve belirsizlik hissini oluşturulması, bireyleri güven duymadıkları bir yaşamla yüzleştirir. Güvensizlik ortamının kurulmasında zamanın manipülasyonu en önemli adımlardan biridir. Roman karakterlerinin durumlarından ve çoğu kez sergiledikleri tepkisizlikten anlaşılan şey, yaşamın köksüzleştirilmesi adına yapılan uygulamaların, geçmiş ve gelecek arasındaki bağı koparmasıdır. Bu kopma da bireyleri, iktidarın biçimlendirdiği şimdiki zamana odaklı bir yaşama tutsak eder. Ana kahramanın durumu için kullanılan şu ifadeler konuyu özetler niteliktedir: “Çocukluğundan geriye, belli belirsiz, silik, bir görünüp bir kaybolan bir dizi resimden başka bir şey kalmamıştı” (Orwell, 2015: 15). Tarif edilen bu siliklik, geçmişte kalanı koruması beklenen bireysel belleğin, büyük biraderin tedirgin edici gözü aracılığıyla köreltilmesi yoluyla gerçekleşir. Geçmişin belirsiz kılınması, aynı zamanda geleceğe dair plan kurmanın engellenmesini beraberinde getirerek, gelecek beklentisini ve umudunu da yıkmış olur. Bireysel yaşamın tarihselliği bu yolla zedelenirken, geçmişin silikleşmesi bireyin toplumla olan bağlarına da yansır. Bireyler, belirlenmiş planlara göre yaşam sürdürürken aynı zamanda bir yalnızlık içerisinde bırakılmış olurlar. Bireylerin biraradalığının gözlemlendiği anlar, iş yaşamı içerisindeki rutin eylemler ile parti tarafından belirlenmiş olan, katılımın zorunlu tutulduğu nefret etkinlikleri gibi bazı törensel durumlarla sınırlıdır. Bunlar dışında bireylerin kendi iradeleri yoluyla biraraya gelerek oldukça sıradan eylemleri gerçekleştirmeleri bile sakıncalı bulunur. “Büyük biraderin gözü üzerinde” ifadesinde dışsallaşan tüm bu durumlar, parti tarafından, ortak bir isyanın önüne geçmenin yolları olarak belirlenmiştir. Geçmişin silikleşmesi, bireylerin köklerini yitirmesini beraberinde getirdiğinden hem bugünü hem geleceği düşünmek güçleşir. Zaten totaliter rejimlerde güç odaklarının arzuladığı da budur. Bireylerin bilinçli bir biçimde gelecek planı yapmaları engellenerek, sanki sonsuz bir şimdideymiş gibi yaşamaları ve bununla yetinmeleri beklenir. İşte yaşamın ve zamanın tahakkümü bu noktada bireysel düzlemde birleşmiş olur. Bunun toplumsal düzlemdeki boyutu da benzer biçimde işleyiş gösterir. Ortaklıklar üzerine kurulan toplum denen şeyin ortadan kaldırılması hedefler arasındadır. Hem toplumsal belleğin zayıflatılması yoluyla hem de toplumun üyeleri arasında sürekli bir tedirginlik yaratmak usulüyle, ortak geçmiş yok sayılarak ortak amaçlarla şekillendirilebilecek bir gelecek de engellenmiş olur. Bütün bunlar, belleğin köreltilmesiyle tarihsel gerçekliğin zeminiz bırakılmasına neden olur.

Geçmişin Denetimi ve Belleğin Yitimi

1984'ün ana kahramanı Winston Smith, Parti'nin uygulamaları karşısında zihninin daha fazla körelmemesini sağlayacak bir eyleme kalkışmış ve günlük tutmaya başlamıştır. Romanın güncel politik durumlarla sıklıkla özdeşleştirilmesi esnasında kullanılan "aslında hiçbir şey yasadışı değildi, çünkü artık yasa diye bir şey yoktu" ifadesi, 1984'te bu günlük tutma eylemini niteler. Romanda bu eylemin, fark edildiğinde Winston Smith'in ya öldürülmesine ya da çalışma kampına gönderilmesine neden olacak bir durum olduğu ifade edilir (Orwell, 2015: 18). Bu tehlikeli eylemle Smith, aslında kendi belleğinin gücünü koruma çabası ile bireysel bir isyan başlatmış olmaktadır. Günlük tutmakla başlayan bu direnişi kendisi de sorgulamaktadır. Kendine yöneltmiş olduğu, bu günceyi kimin için tuttuğu sorusu, özellikle distopya ve tarih ilişkisi açısından dikkate değerdir. Smith'in bu soruya ilk yanıtı, "gelecek için, daha doğmamış olanlar için" şeklinde olacaktır (Orwell, 2015: 19). Bu da aslında, söz konusu eylemin, partinin zarar vermeye çalıştığı tarihsel gerçekliği kayıt altına alarak korumak amacıyla yapıldığını gösterir ve bu haliyle başlangıç seviyesindeki bir isyandır. Ancak ana karakter, bu kayıtların geleceğe ulaşamayacağını da tahmin etmektedir. Yazdıkları, düşünce polisi tarafından ele geçirildiğinde, güncenin yakılacağından ve kendisinin de buharlaştırılacağından¹¹ neredeyse emindir. "İnsan ardında tek bir iz bile bırakamadıktan sonra, geleceğe nasıl seslenebilirdi?" (Orwell, 2015: 39) sorusu zihnini kurcalasa da yazmaktan geri durmaması, olan biteni sorgulama arzusunun henüz körelmediğinin ve küçük de olsa gelecek umudu taşındığının göstergesidir. Zira Winston Smith olası muhataplarına şöyle seslenir:

Geleceğe ya da geçmişe, düşüncenin özgür olduğu, insanların birbirlerinden farklı oldukları ve yapayalnız yaşamadıkları bir zamana, gerçeğin var olduğu ve yapılanın yok edilemeyeceği bir zamana: Tekdüzen çağından, yalnızlık çağından, Büyük Birader çağından, çift düşün çağından; selamlar! (Orwell, 2015: 40).

Ana kahramanın içinde bulunduğu çağa ilişkin nitelendirmeleri tüm kurgunun ana kavramlarını da içermektedir. Her bir bireyi yalnızlaştırırken aynılaştırılan bu tekdüzen çağı hem bireylerin kendi yaşamları için hem de toplumların güvenli gelecekleri için dayanak olarak kullanacakları en önemli malzemeleri sağlayan belleğin köreltilmesi ve böylece benliklerin yitirilmesi görevini üstlenmiş bir çağdır. Bu çağa karşı çıkma cesaretini gösteren Smith'in isyanının yöneldiği yer, parti sloganıyla şöyle ifade edilmektedir: "Geçmiş denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar; şimdiki denetim altında tutan, geçmiş de denetim altında tutar" (Orwell, 2015: 47).

Bu ifadeler mevcut rejimin belleklere yönelik saldırısının neyi hedeflediğini gösterir. Şimdinin denetim altında tutulması, geçmişin silikleştirilmesinden ve

¹¹ Totaliter rejimin sürekliliği adına tehlikeli görülen kişiler için kullanılan bir ifade olarak "buharlaştırma" dikkate değerdir. Winston Smith, insanların nasıl buharlaştığını şu şekilde anlatır: Çoğu zaman ne yargılama olurdu ne de bir tutuklama raporu tutulurdu. İnsanlar ortadan kayboluverirdi, o kadar ve bu hep geceleri olurdu. Adınız kayıtlardan silinir, yaptığınız her şeyin kaydı yok edilir, bir zamanlar var olduğunuz bile yadsınır, sonra da tümünden unutulurdu. Kökünüz kazınır, külünüz göğe savrulurdu; alışılmış deyimle, *buharlaşırdınız*. (Orwell, 2015: 31)

dolayısıyla geleceğin denetim altına alınmasından geçtiği için parti, zamanın tahakkümünü fazlasıyla önemsemektedir. Winston Smith'in kendi yaşamı açısından bunu engellemesinin yolu, benliğine sarılmaktan geçer. Feder'in bahsettiği gibi Smith, kişisel anılarıyla fazlasıyla meşgul olur. Bu anılar, korumaya çalıştığı benliğinin öğeleri olarak içiçe geçmiş durumdadır. Parçalı olarak anımsadıklarından hareketle hem çocukluğuna dair hem de tarihten silinmiş bir topluma dair kavrayış oluşturmaya çabalar (Feder, 1983: 399). Winston Smith'in kendi benliğini merkeze alarak gerçekleştirdiği bu pasif isyanı, partinin tutumlarına ve doğrudan büyük biradere yöneliktir. İsyanın pasif görünmesinin sebebi ise, aslında parti politikalarının başarılı biçimde işletilmesidir. Nitekim Smith, günlüğüne tarih atmakta dahi zorlanmaktadır; çünkü yazdığı anda 1984 yılında olduğundan bile emin olma imkânı yoktur. Bu nedenle o günün tarihine dair tahmin yürütmekte ve artık tarihleri kesin bir biçimde saptamanın olanaksız oluşundan söz etmektedir (Orwell, 2015: 19). Bu olanaksızlık¹², belleğe olan güveni kökten sarsmıştır. Totaliter rejimlerin başarılı olmak adına sıklıkla kullandıkları bazı uygulamalar, yurttaşları kişisel hafızaların kaybı tehlikesiyle yüzyüze bırakır. 1984'te de Orwell, bu baskı ve tehlikeyi, Winston Smith üzerinden tüm roman boyunca vurgular. Finigan'ın da belirttiği üzere, Winston'ın hafızası belirsizlikle karakterize edilir; kendi yaşamının etkili olaylarını bile anımsayamayan bir karakter resmedilir (Finigan, 2011: 440).

Belleğe güvenin hem bireysel hem toplumsal anlamda zedelenmesi için izlenen yolların başında yaşamın ve zamanın manipüle edilmesinin geldiği yukarıda belirtilmişti. Bu manipülasyonun sağlamlaştırılması adına kullanılan önemli unsurlardan biri de çatışmalar veya karşıtlıklardır. Ana karakterin çalıştığı yer olan Gerçek Bakanlığı'nın cephesinde yazılı olan üç parti sloganı, bu karşıtlıkların yaşama nasıl yedirildiğini göstermek adına dikkate değerdir:

Savaş Barıştır

Özgürlük Köleliktir

Cahillik Güçtür (Orwell, 2015: 16).

Romanda adı geçen her bir bakanlık, ismiyle karşıtlık taşıyan görevler üstlenmiştir: "Haberler, eğlence, eğitim ve güzel sanatlara bakan Gerçek Bakanlığı; savaşlarla ilgilenen Barış Bakanlığı, yasa ve düzeni sağlayan Sevgi Bakanlığı ve ekonomi işlerinden sorumlu Varlık Bakanlığı" (Orwell, 2015: 16). Bu durum, aynı zamanda işlevsel bir boşluğa işaret etmektedir ve bu boşluk bireysel yaşamları derinden etkilemektedir. Sürekli savaş halinin takibi yurttaşların zihin bulanıklığının en temel nedenleri arasındadır. Öte yandan ekonomik kısıtlılıklar, gerçek bir hukuksal düzenden yoksunluk veya yasadızlık da bu bulanıklığı arttıran faktörlerdir. Böylece burada sergilenen yaşamların, bireylerin sürekli diken üstü biçimde olduğu ve belirlenmiş eylemleri gerçekleştirdiği boğucu yaşamlar olduğu yeniden hatırlanır. Belleğe güvensizlik durumu ise, bu boğuculuğu derinleştirmektedir. Bunu daha da çetrefil hale getirmek ve çelişkiler arasında

¹² Bu olanaksızlık içinde dahi Winston'un hatırlamaya dair çabaları önemlidir. Finigan'ın da belirttiği gibi, anıları dirençli de olsa, Winston'ı anılarını zorla dışarı çıkarmaya çalışırken görürüz (Finigan, 2011: 447).

bireyleri çözümsüz bırakmak için kullanılan yöntemlerden biri de *çift düşün*dür. Bu yöntem şöyle tarif edilir:

Hem bilmek hem de bilmemek, bir yandan ustaca uydurulmuş yalanlar söylerken bir yandan da tüm gerçeğin ayırında olmak, çeliştiklerini bilerek ve her ikisine de inanarak birbirini çürüten iki görüşü aynı anda savunmak; mantığa karşı mantığı kullanmak, ahlaka sahip çıktığını söylerken ahlaki yadsımak, hem demokrasinin olanaksızlığına hem de Parti'nin demokrasinin koruyucusu olduğuna inanmak; unutulması gerekeni unutmak, gerekli olur olmaz yeniden anımsamak, sonra birden yeniden unutuvermek: en önemlisi de, aynı işlemin kendisine de uygulamak (Orwell, 2015: 47).

Düşünceyi yönetmek ve gerektiğinde bireysel hafıza aracılığıyla anımsananları geri plana iterek parti tarafından dayatılan gerçekliği öne çıkarmak *çift düşün*ün temel ilkeleridir. Bu ilkelerin ardında, psikolojik bir dayanak da yer almaktadır. Feder'in de belirttiği gibi *çift düşün*, insanın sosyalleştiği andan itibaren var olan psikolojik savunma mekanizmalarının politik amaçlarla kullanıldığı bir yöntemdir (Feder, 1983: 396). Gerçekten de toplumsal zeminde yerleşen yaşamlarda zaman zaman bu tip çatışmalar kendini gösterir ve bireylerin bir uzlaşma yaratması gerekir. Buradaki temel fark, *çift düşün* aracılığıyla gerçeklik inkâr edilirken, bireylerden beklenen şeyin, verili olanı tümüyle dışlamak olmasıdır. Böylece yaşamın ve zamanın tahakküm altına alınması adına belirgin hale getirilen bulanıklaştırma ve güvensiz kılma, *çift düşün* ilkeleriyle daha da sağlamlaştırılmış olur. İncelikli bir iş olarak tarif edilen *çift düşün*, en temel anlamıyla, "bilinçli bir şekilde bilinçsizliği özendirmek" biçiminde tarif edilir (Orwell, 2015: 48). Bu bilinçsiz halin yaratılmasında, kişinin kendi belleği ile giriştiği bir mücadele temel etkindir. Böylece gerçeklik algısı bozulmakta, gerçeklik Parti politikası uyarınca denetime alınmaktadır. Bu denetimin kusursuz işleyebilmesi adına, dil ile düşünme arasındaki bağın zayıflatılması büyük önem taşır. Nitekim anımsamanın berrak olarak gerçekleşebilmesi de dil-düşünce bağına dayanır. Genel amaç zihnin bulanıklaştırılması ve anımsama sürecinin sekteye uğratılması olduğundan, Okyanusya'da yeni bir dilsel düzenlemeye de ihtiyaç duyulmuştur.

"*Yenisöylem*" şeklinde adlandırılan yeni dil düzeninde olabildiğince az sözcükle iletişimin kurulması hedeflenmektedir. Böylelikle belleği güçlü kılan ve düşünceyi çokboyutlu hale getiren kavramsal ağlar safdışı bırakılarak gerçekliğin kontrolü derinleştirilecek, *çift düşün*ün uygulanması kolay hale getirilecektir. Eserde *yenisöylem*, "dünyada sözdağarcığı her yıl biraz daha küçülen tek dil" olarak nitelendirilmekte (Orwell, 2015: 64) ve buradaki tüm amacın, düşüncenin ufkunu daraltma yoluyla, düşüncesuçunu olanaksız hale getirmek olduğu belirtilmektedir (Orwell, 2015: 65). Yapılan dil devrimi sayesinde, pek çok sözcük dilden temizlenecek ve bireylerin bilinçleri adeta kilitli hale getirilecektir. Blakemore'un belirttiği gibi, dilsel gerçeklik ölümcül bir saldırıya tabi tutulur ve Parti ideolojisinin dile yansması ile, bireylerin kendilerini ifade etmeleri engellenerek (Blakemore, 1984: 349), zamanın ve yaşamın denetimi dil zemininde de sağlamlaştırılır. Böylece, taşıyıcı öğeden yoksun bırakıldığı için, geçmişten arta kalan veya miras kalan hiçbir şey Okyanusya sakinlerinin bilinçlerini

bulandıramayacaktır. Bu durum sayesinde bireysel düzlemde de toplumsal düzlemde de gerçeklik denetimi sorunsuz işletilebilecektir.

İngiliz sosyalizmi INGSOS'un temel ilkeleri olarak çift düşün ve yenisöylem, geçmişin denetim altına alınması ve Parti ideolojisinin devamlılığı için uygulanan iki yöntemdir. Yöntemleri uygulama gücü, ana lider Büyük Birader'e aittir. Büyük Birader'in şahsında tüm güçler biraraya toplanmış durumdadır. Bu gücün uygulanmasının araçları olan düşünce polisleri ve tele-ekranlar, denetim mekanizmasının ana unsurları olarak iş yaparlar. Bu unsurlar vasıtasıyla sağlanan itaat ortamı, kadir-i mutlak kabul edilen liderin temsil ettiği otoritenin sarsılmazlığının güvencesidir. Bu güvenceyi sarsılmaz kılan en önemli araçlardan biri de bellek delikleridir.

Tarihsel Hakikatin Öğütücüsü Olarak Bellek Delikleri

1984'te karşımıza çıkan otoriter ve totaliter rejime bağlı distopik kurgunun en temel dayanaklarından birini, geçmişin bilgisinin ideolojik bağlama uygun hale getirilmesi oluşturmaktadır. Winston Smith, bu durumu bireysel düzlemde yorumlarken, tatsızlığı şöyle ifade etmiştir: "Parti geçmişe el koyabiliyor ve şu ya da bu olayın hiçbir zaman olmadığını söyleyebiliyorsa, bu hiç kuşkusuz işkenceden de ölümden de beter bir şeydi" (Orwell, 2015: 47). İnsan olmak bakımından geçmişin bilgisine güvenilir anlamda sahip olmak çok temel bir ihtiyaçtır; nitekim geçmişini bilme koşuluyla şimdiyi ve geleceği güvence altına almaya çalışırız. Hatta bu durum, bireyleri de aşar ve toplumlar ile devletler de kendi geçmişlerini kusursuzca bilme çabası güderek geleceklerini güvenli bir zeminde kurmaya gayret ederler. Bu, bireysel ve toplumsal bağımsızlığın da koşullarındandır. Bu yönden bakıldığında, distopik kurgularda genellikle geçmişin tahrif edilmesi yoluyla bu bağımsızlığın önüne geçildiği görülmektedir. 1984, bu temayı işleyen tek eser olmamakla birlikte, tarihsel gerçekliğin zedelenmesi adına totaliter rejimin gerçekleştirdiği eylemleri çarpıcı biçimde dile getiren temel distopik eserlerden biridir. 1984'te görülen "geçmişe el koyma" hali, geçmişte olup bitmiş olanların doğru ve geçerli bir biçimde bugüne aktarılmasının önüne geçmekte ve böylece tarihsel hakikatin kendini gizlemesine neden olmaktadır. Bu kurguda ne bireylerin ne de toplumun geçmişte gerçekten ne olduğunu bilmesinin olanağı yoktur. Bu olanaksızlığı yaratmak için kullanılan temel öğe, bellek delikleridir.

Winston Smith'in görev yaptığı Gerçek Bakanlığı'nın duvarlarındaki yarıklar bellek deliği olarak adlandırılmıştır. Bakanlık binasında çok sayıda bellek deliği bulunmaktadır. Deliklerin çalışma şekli ve işlevi şöyle tarif edilir:

Yok edilmesi gerektiği bilinen bir belge, dahası yerde göze çarpan bir kâğıt parçası varsa, hiç düşünmeden en yakın bellek deliğinin kapağını kaldırıp içine atıyordunuz; belge ya da kâğıt parçası sıcak hava akımına kapılarak binanın gizli bir köşesindeki dev fırınları boyluyordu (Orwell, 2015: 50).

İşte, yok edilmesi gereken belgeler, bazen kişisel ve toplumsal belleklerde depolanan verilere zıt düşen, kendinde geçmişin bilgisini taşıyan her tür arşiv belgesi, gazete, dergi, afiş gibi malzemelerdir. Bu malzemelerin yok edilmesiyle, bunların kendilerinde taşıdığı gerçeklik ortadan kaldırılır. Burada tarihçiler açısından önemli bir sorun alanı olarak beliren arşiv konusu devreye girmektedir.

Claus ve Marriott'un dikkat çektiği "arşivin masumiyeti" sorunu tarihsel hakikatin öğütülmesi meselesiyle alakalı olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu konudan söz ederken yazarlar, hem arşivde nelerin korunup saklanacağı ve hem de arşivi kimin tuttuğunun önemine değinerek, geçmiş muhafaza etmenin getirdiği gücü şöyle hatırlatırlar:

Geçmişimizi kamu adına emanet olarak muhafaza eden küratörler, arşivciler, kütüphaneciler veya büyük kurumların yöneticileri, en azından kapı bekçileri olarak hareket ederek önemli bir güce sahiptir (Claus ve Marriott, 2024: 595).

Tarihsel bilginin politik güç ile bağı başka deyişle bilgi ve iktidar ilişkisi özelinde düşünüldüğünde arşivin kontrolü tarihsel bilginin kamusal alandaki görünümünü belirlemenin temel bir yoludur. Yazarların Foucault'yu da anarak söz ettikleri bu durumun özeti niteliğindeki "arşivin söylemi dünyayı tanımlar" ifadesi, 1984'ün kurgusunun bu sorun ile bağı kurabilmeyi sağlar. Romanda dille oynamak suretiyle geçmiş bozmak, arşivin söylemini dönüştürmek anlamına gelir. Bellek deliklerinde öğütülerek yok edilen belgeler aracılığıyla, tarihsel hakikat değiştirilmiş olur. Böylece bellek delikleri, tarih bilgisinin işlevini yitirmesi, tarihsel verinin ideolojik açıdan keyfi biçimde kullanımı ve tarihsel hakikatin manipüle edilmesi adına en önemli hizmeti sunar. Olup bitenlere dair kayıtların bu kadar hızlı biçimde tahrif edilmesi, kayıtlarda adı geçen kişilerin ve olayların da hiç olmamış gibi değerlendirilmesine neden olur. Blakemore da bu durumun dilsellik bağı kurarak, bir ismin silinmesinin, o ismi taşıyan kişi, yer veya şeyin hiç var olmadığı anlamına geldiğini ifade eder ve aslında bunun, belgelerin taşıdığı dilselliği fazlasıyla önemli hale getirdiğini belirtir. Ona göre, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki burada tersine çevrilir ve Parti'nin gerçekliği de belgeye bağımlı hale gelir. Bir şeyin varlığı ya da yokluğu, basılı olan belgelerdeki bulunuşu ile meşruluk kazanır (Blakemore, 1984: 352). Belgelerin öğütülmesi, onlarda taşınarak meşru kılınan kavramlar bütünlüğünün ve anlamın da yok edilmesidir ve bu durum, yurttaşları kendi zihinleri ile çeliştiren ve devamlı şüpheye düşüren bir hale iter. Bunun en temel örneği, bitimsiz savaşa yönelik şu ifadelerde görülmektedir:

Parti, Okyanusya'nın Avrasya'yla hiçbir zaman bağlaşmaya girmediğini söylüyordu. Ama o, Winston Smith olarak, Okyanusya'nın daha dört yıl önce Avrasya'yla bağlaşma içinde olduğunu biliyordu. Peki, bu bilgi neredeydi? Yalnızca kafasının sziçinde, o da pek yakında yok edilip gidecekti nasıl olsa. Ve eğer başka herkes Parti'nin dayattığı yalanı kabulleniyorsa- eğer bütün kayıtlar aynı masalı söylüyorsa- o zaman yalan tarihe geçecek ve gerçek olacaktı (Orwell, 2015: 47).

Görüleceği üzere, Winston Smith'in belleğinde yer alan tarihsel bilgi, Parti'nin ilanlarıyla çelişmektedir. Gerçekliğin denetim altına alınmasının yolu, bu çelişkiyi ortadan kaldırmaktan geçmektedir. Bunun için de çelişkiyi fark ettirecek tüm belgeler bellek delikleri aracılığıyla ortadan kaldırılır. Böylece, sürekli bir savaş hali içerisinde olan halk, sürüp giden bu savaşın hep aynı savaş olup olmadığını bile bilmemektedir (Orwell, 2015: 46). Yurttaşların belleklerinde kalan tarihsel olaylara dair bilgi birikimleri, yaşamın ve zamanın manipülasyonu ile tahrif edilerek unutturulur. Böylece, tarihsel olaylara dair herhangi bir kanıt

sunmak da olanaksız hale gelir, tarihin kendisi bir belirsizlikler alanına dönüştürülür. Aslında bu durum, tarihçilik mesleğini de ortadan kaldırılmış olur; yani geçmişin silinmesi tarihçiliği de siler. Geçmiş anlatısından sorumlu olan ve bu anlatıyı hem kendi ideolojisine hem de kendi çıkarlarına uygun bir şekilde bürüyen güç, parti devletinin kendisidir. Bu durum, tarih yazımının araçsal hale getirilmesinin temel örnekleri arasında yer alır. Totaliter rejimler kendi varlıklarını sürdürebilmek adına, distopya örneklerinde gördüğümüz bu araçsallaştırma halini sıklıkla kullanırlar. Romandaki şu satırlar tarihsel hakikatin dönüştürülmesinde bellek deliklerinin bir makine edasıyla nasıl iş yaptığını detaylıca göstermektedir:

Times'ın belirli bir sayısında gerekli görülen tüm düzeltmeler bir araya getirilip harman edilir edilmez, o sayı yeniden basılıyor, asıl nüsha yok ediliyordu ve arşive onun yerine düzeltilmiş nüsha konuyordu. Bu sürekli değiştirme işlemi yalnızca gazeteler için değil, kitaplar, süreli yayınlar, broşürler, posterler, kitapçıklar, filmler, ses bantları, karikatürler, fotoğraflar, siyasal ya da ideolojik bakımdan önem taşıyabilecek her türlü kitap ve belge için geçerliydi. Geçmiş günü gününe, neredeyse dakikası dakikasına güncelleniyordu. Böylelikle, Parti'nin tüm öngörülerinin ne kadar doğru olduğu belgeleriyle kanıtlanmış oluyor; günün gereksinimleriyle çelişen tüm haber ve görüşler kayıtlardan siliniyordu. Tüm tarih, gerektikçe sık sık kazınan ve yeniden yazılan bir palimpseste dönmüştü. Bu işlem uygulandıktan sonra, herhangi bir çarpıtmanın yapıldığını kanıtlama olanağı ortadan kalkıyordu (Orwell, 2015: 52).

Burada anlatılan bu işlem, bellek deliklerinin parti politikaları için ne kadar gerekli bir araç olduğunu yansıtmakta ve aynı zamanda bu aracın ana hedefinde tarih bilincini yıkmak olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim Parti, kendi gücünü vurgulamak adına, öngörülerinin doğruluğunu gösterecek belgeleri eskileriyle değiştirirken, kayıt silme ve tarihsel belgeyi yeniden düzenleme yoluyla aktif bir biçimde bellekleri çatışmaya sürüklemektedir. Bu çatışma, geçmişi anımsayanların, kendi belleklerine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Yabancılaşma, belleklerde depolanan ve doğruyu yansıtan verilerin, kullanılmadıkça geriye itilmesine ve zamanla kaçınılmaz biçimde unutulmasına neden olmaktadır. Tarihsel gerçekliğin gösterildiği gibi olmadığını ispat etme olanağı da bulunmadığı için, bireyler kendilerini akışa bırakmış görünmektedirler. Geçmişin yalnızca değiştirilmediğinin, aynı zamanda yok edildiğinin farkında olsa da Winston Smith, kendi belleği dışında hiçbir kayıt olmadığı için, en belirgin gerçeği bile kanıtlamayacağını farkındadır (Orwell, 2015: 48).

Bellek deliklerinin işlevlerini kusursuzca yerine getirebilmesi ve tarihsel hakikatin sorgulanamayacak biçimde dönüştürülmesi adına sıkı bir iş bölümü de uygulanmaktadır. Buharlaştırılan insanlardan hiçbir iz kalmaması için adlarını gazetelerden silmekle görevli kişiler, fotoğrafları çarpıtmak için kullanılan baskı ve dizgi ustaları, gerçekliğin saptırılmasında kullanılan tele-programları hazırlayan mühendis ve yapımcılar, ses taklit eden oyuncular, ortadan kaldırılacak kitaplar ve dergilerin listelerini hazırlayan yazmanlar, düzeltilmiş belgelerin saklandığı depolar, gerçekliği yansıtan özgün kopyaların yakıldığı fırınlar bu işleyişin elemanları olarak sıralanmaktadır. Öte yandan tüm bu çalışmaların kusursuz

şekilde ve eşgüdümlü olarak yürütülebilmesi için görev yapan, geçmişin korunacak, bozulacak ve ortadan kaldırılacak bölümlerini saptayan beyinler vardır (Orwell, 2015: 55). Tüm bu görevlendirmeler ve sistemin işleyiş biçimi, zamanın ve yaşamın dönüştürülmesine ve böylelikle hem ben bilincinin hem de toplumsal bilincin¹³ yıkılmasına hizmet etmektedir. Nitekim, tarihsel hakikatler, bu iki tür bilinci de derinden beslerler. Hakikatin yıkılması, kişileri adeta dalgalı bir denizde amaçsızca sürüklenmeye benzeyen bir yaşama mahkûm eder. Bu yaşamın temelleri, bir tür tarihsizliğe bağlanmış durumdadır. Zira tarih, yalnızca Parti'nin istediği biçimde işliyormuş gibi görünen bir sürece dönüştürülmeye çalışılır. Böylelikle Okyanusya'da yaşam, hayal ile gerçeği ayırt etmenin olanaksız hale geldiği bir kaotik durumdan ibaret olur ve yaşamı etkileyen olaylar bütünlüğünü kayıt altında tutmak ve bu olayların bilgisini kamuya açmak yani gerçek manada tarihçilik yapmak mümkün değildir. Böyle bir totaliter düzende tarih yazmak, en az yurttaş olmak kadar zordur.

Sonuç

Distopya ve tarih arasındaki ilişkinin tartışılmasına olanak tanıyan temel eserlerden biri olarak *1984*, bu tartışmayı bellek delikleri zemininde yürütmeye imkân sağlar. Bellek delikleri, tarihsel hakikati bozarak totaliter düzenin devamlılığını sağlamak için kullanılan en önemli araç olarak belirmektedir. Arka planda "Geçmiş denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar; şimdiyi denetim altında tutan, geçmişi de denetim altında tutar" (Orwell, 2015: 47) şeklindeki Parti sloganı bulunmaktadır. Bu slogan uyarınca değerlendirildiğinde bellek deliklerinin, yaşamı ve zamanı tahakküm altına almanın temel yollarından biri olduğu görülür. Nitekim, geçmiş, şimdi ve gelecek bağlamında temellenen insan yaşamının bu temelden yoksun kılınması, tarih bilgisinin tehlikeye girmesiyle mümkündür. Bireysel ve toplumsal anlamda geçmişi anımsamanın önemi yadsınamaz; ancak *1984*'te görülen düzende, kişisel açıdan da toplumsal açıdan da sağlam bir anımsama sürecinin işleyişi engellenmiştir. Bellekleri yıkan araçlar yoluyla insan kendi yaşamını denetimde tutmaktan alıkonmaktadır. Bireysel belleklere zarar vermek, benliği de köreltmek anlamına gelmektedir ve bu körelmişlik kaçınılmazca toplumsallığı da sarsmaktadır.

Bellek delikleri sayesinde tarihsel hakikatin değiştirilmesi ve olup bitmiş olanların sorgulanır olmaktan çıkarılması, çift-düşün ve yenisöylem şeklindeki ilke ve yöntemlerle de desteklenmektedir. Böylelikle totaliter düzen, zamanı ve yaşamı sınırsız bir tahakküm altına alarak, manipülasyon vasıtasıyla, yurttaşların hiçbir şeyden emin olamadıkları bir duruma onları mahkûm edip kendi gücünü beslemektedir. Çift-düşün ve yenisöylem aracılığıyla bilincin zedelenmesi, bellek delikleri sayesinde geçmiş bilgisinin kökten sarsılması, gerek olaylara gerekse

¹³ Toplumsal bilincin ortadan kalkmasında bunun yanısıra sınıfsal yapının da büyük rolü vardır. Resch'in de belirttiği gibi, Okyanusya'da kasıtlı biçimde tasarlanmış bir sınıfsal yapı vardır. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan proletarya ile parti arasındaki bölünmüşlük keskindir. Ayrıca, üretim araçlarına sahip olan İç Parti ile buna sahip olmayan Dış Parti ayrımı da bu sınıfsallığı körükler. Bu sınıfsal yapı sayesinde İç Parti hem Dış Parti hem de proletarya üzerindeki mutlak kontrolü sürdürür (Resch, 1997:163)

bireylere dair verilerin öğütülerek ortadan kaldırılması, otoriteye yönelik bir isyanın önüne geçmenin yolları olarak belirlenmiştir. Böylelikle tarihsel gerçeklik, Parti tarafından belirlenip dayatılan bir hal almakta; bu gerçekliğe dair sorgulamaların önüne geçilmektedir. Böyle bir düzlemde yaşam sürerken geleceği düşlemek de planlamak da olanak dahilinde değildir. Tarihsel olaylara yönelik kişisel anımsamalarla Parti'nin dayattığı gerçeklik arasında çatışmalar oluşsa dahi bunları dile getirmek mümkün görünmemektedir. Bu çatışmalar aynı zamanda, tarih ve distopya ilişkisi kurulurken başlangıca yerleştirilmiş olan ütopya kavramı açısından da ilgi çekicidir. Nitekim, yazının giriş bölümünde dile getirildiği gibi, distopya kurguları ütopya fikrinden türediyse, 1984'ün kurgusunun karşısına yerleştirilecek bir ütopyada öncelikli olanın çatışmasız bir ortamda gelişen sağlam bir tarih bilinci olacağı açıktır. Bu tarih bilincinin dayanağı da bireysel ve toplumsal belleklerin gücü ve uyumu olacaktır. Söz konusu uyum için gerekli olan en temel şey ise, tarihsel olayları objektif biçimde ele alan bir tarih yazımıdır. Böylece tarih bilinci, tarih yazımı ve tarihsel gerçeklik arasındaki ilişki de temiz bir zeminde kurulacaktır; yani 1984'te okuduklarımızın aksi yönde ilerleyen bir akış söz konusu olacak, şimdiye ve geleceğe dair belirsizliğin yerini umut alacaktır.

Orwell, 1984'te geçmişin verilerinin tahrif edilmesiyle, şimdinin ve geleceğin denetim altına alınması yönünde vurgu yaparken, gözetimi ve bellek deliklerinin öğütücü rolünü merkeze almıştır. Böylece, sıkı bir denetim ve gözetim sistemi yürüten Okyanusya'da tarihçilik de namümkün hale gelmiştir. Nitekim geçmişe ilişkin verilerin silinmesi tarihsel hakikati açığa çıkarmaya çalışan bir meslek olarak tarihçiliği yok eder. Burada tarih yazmak sadece Parti devletinin yaptığı iş bölümüne uygun biçimde gerçekleşebilen ve yine Parti'nin belirlediği anlatıyı sunmaktan ibaret olan bir iştir. Bütün bunlar, 1984'teki distopik kurguda, tarih bilgisi ve tarih yazımı sorununun politik sorunlarla bir arada ele alındığını göstermektedir. Bu da eserin kurgusunu, tarih felsefesi adına tartışmaya açık hale getirmektedir.

Tarih felsefesinin en temel problemlerinden biri olarak beliren tarihin nasıl yazılacağı sorunu, Orwell'ın distopyasında Parti tarafından yanıtlanmıştır. Burada tarih ancak Parti'nin istediği gibi, Parti çıkarlarına uygun biçimde ve Parti'nin belirlediği kişilerce yazılabilmektedir. Tarih anlatısı, gerektiğinde tarihsel olayları dönüştürerek ve hatta yeniden yaratarak biçimlendirilir ve böylece anlatı, gerçekliğin önüne geçer. Bu, tarih bilgisinin nesnel ve güvenilir şekilde sunulmasını engelleyen en temel durumlardan biridir ve aslında sadece distopyalarda görmediğimiz bir sorundur. Krizli dönemlerde çok daha fazla ihtiyaç duyduğumuz tarihsel hakikat, güç ve iktidar sahipleri tarafından zamanın ve yaşamın yönetimi aracılığıyla tahrif edilmeye çok açıktır. Bu sorun, günümüzde de belli biçimlerde kendini açmaktadır. Devlet merkezli sansürleme uygulamaları dünya genelinde hala aktiftir ve tarih anlatıları da bundan pay almaktadır. Öte yandan yeni bir sorun olarak beliren sosyal medya platformları dezenformasyon ve manipülasyon için sıklıkla kullanılmakta; pek çok tarihsel olayın çarpıtılması ve kolektif belleğin etkilenmesi adına bu platformlar elverişli birer aparat olmaktadır. Özellikle belli içeriklerin platformlar tarafından kısıtlanması ve takibinin engellenmesi gibi uygulamalar bellek deliklerinin işlevini üstlenmiş gibi görünmektedirler. Yine yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla gerçeğe oldukça yakın biçimde üretilen içerikler, görsel hafızayı etkileyerek tarihsel verileri çarpıtmanın önemli bir yolunu

sunmaktadır. Bir başka örnek olarak ise, dijitalleşmedeki ilerleme aracılığıyla arşivlere erişimin kolay hale gelmesi olabilir. Bu durum ilk bakışta çok olumlu bir gelişme şeklinde değerlendirilebilirse de belgelerin dönüştürülmesiyle arşivin başka türlü konuşturulması ve bunun kitlelere duyurulması bu bakışı tersine çevirebilmektedir. Müzeler gibi geçmişin izlerini taşıyan mekanlar üzerinde hafıza politikaları uyarınca yürütülen çalışmalarla da bu dönüşüm pekiştirilebilmektedir. Bu mekanların biçimlendirilmesi yoluyla geçmişte olup bitmiş olanların belli yönlerinin görünür kılınması sağlanarak, hatırlanmasına izin verilenler ve unutulması beklenenler netleştirilmiş olmaktadır. Bu tip örnekler günümüzde bellek delikleri gibi işleyen pek çok aracın aktif olduğunu gösterirler.

Geçmişin bilgisini yeniden üretme; tarih bilgisine sahtelik bulaştırarak tarihin verilerini pragmatizme meze etme; bireyleri sürekli gözetim, denetim ve korku yoluyla tarihsel gerçeklikten yoksun bırakma; bireysel ve toplumsal bellekleri zedeleyerek benliklerin yitirilmesine neden olma gibi durumlar, güç unsurlarının tarihsel verileri kötüye kullanmalarının temel göstergeleridir. Bu göstergeler hem geçmişte hem de günümüzde pek çok örnekte kendini açıklıkla sunmakta ve geçmişin kötüye kullanımı, kişileri tarih bilincinden yoksun hale getirmektedir. Bir distopyaya kaymamak için yapılması gereken şey ise, tarihsel gerçekliği sorgulamaktan, tarihsel hakikatin peşinde olmaktan vazgeçmemektir ve bunu sağlama konusunda tarihçilere büyük görevler düşmektedir. Belleğin köreltilmemesi adına, bu durumun bilincinde olarak tarih araştırmalarına gereken değerin verilmesi, objektif yönüyle öne çıkan tarih çalışmalarını üreterek kamuya açan tarihçilere daha fazla kıymet verilmesi ve en önemlisi de felsefeyle tarihin iş birliğinin gözetilmesi gerekmektedir.

Etik Beyanı: Bu makale tüm etik kurallara ve telif kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Kaynakça

Blakemore, S. (1984). Language and ideology in Orwell's 1984. *Social Theory and Practice*, 10(3), ss.349- 356.

Bloch, E. (2020/I). *Umut İlkesi* (T. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim.

Claeys, G. (2017). Önsöz, *Ütopya Edebiyatı* (Z. Demirsü, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Claus, P. ve Marriott, J. (2024). *Tarih: Teori ve Yönteme Giriş* (F.C. Arı, Çev.). İstanbul: Alfa.

- Dürüşken, Ç. (2014). Sunuş, Thomas More, *Ütopya* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Kabalıcı.
- Erkut, F. (2022). *Tarihin Hakikatleri*. İstanbul: İletişim.
- Feder, L. (1983). Selfhood, language, and reality: George Orwell's "Nineteen Eighty-Four". *The Georgia Review*, 37(2), 392-409.
- Finigan, T. (2011). "Into the memory hole": Totalitarianism and Mal d'Archive in Nineteen Eighty-Four and The Handmaid's Tale. *Science Fiction Studies*, 38(3), 435-459.
- Foucault, M. (2020). *Büyük Kapatılma* (I. Ergüden ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Gordin, D. M. ve Tilley, H. ve Prakash, G. (2017). Mekân ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya (C. Kayalığıl, Çev.). *Ütopya-Distopya: Tarihsel Olasılığın Koşulları*, İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Jameson, F. (2017). Bir Yöntem Olarak Ütopya ya da Gelecek Tasarrufları (E. Kartal ve N. Ağıl, Çev.). *Ütopya-Distopya: Tarihsel Olasılığın Koşulları*, İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık* (A. Somel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Kumar, K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya* (A. Galip, Çev.) İstanbul: Kalkedon.
- Orwell, G. (2015). *1984* (C. Üster, Çev.) İstanbul: Can.
- Resch, R. P. (1997). Utopia, dystopia and the middle class in George Orwell's Nineteen Eighty-Four. *Boundary 2*, 24(1), 137-176.
- Vieira, F. (2017). Ütopya kavramı. *Ütopya Edebiyatı* (Z. Demirsu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.